

Voorspelbaar ongeluk

Over letsels die werkloosheid nalaat bij mannen en hun kinderen

Mark Elchardus, Ignace Glorieux, Anton Derks en Koen Pelleriaux, VUBPress, 1996.

Onlangs kwam er weer een boek op de markt dat de gevolgen van de werkloosheid bespreekt. Betrekkelijk nieuw is dat een groep werklozen en werkenden, allen van het mannelijke geslacht en relatief jong, samenwonend of gehuwd en met kinderlast, op twee momenten bevraagd wordt met een tussenperiode van negen jaar. Na die negen jaar heeft bijna iedereen werk. Op die manier hoopten de auteurs de lange-termijneffecten van de werkloosheid in kaart te brengen.

Het onderzoek kan op de volgende manier samengevat worden. Werkloosheid bestendigt zichzelf niet via sociaal-psychologische processen maar is eerder een gevolg van voorbestemmende kenmerken van sociale achterstand die voor de werkloosheid reeds aanwezig waren. Slechts uitzonderlijk wordt in de steekproef werkloosheid als een positieve toestand ervaren, maar zelfs de minderheid die van zijn werkloosheid blijkt te houden, blijft sterk op reguliere arbeid georiënteerd. Bestendiging vinden we wel in de schoolloopbaan van de kinderen, die, samenhangend met de werkloosheidsduur van de vader en persoonlijke mislukkingen op school, vaker moeten zittenblijven en naar het beroepsonderwijs worden georiënteerd. Hierdoor komen de kinderen op hun beurt in een cultuur van "sociale demotie" terecht en maken ze een grotere kans om in de werkloosheidsstatistiek te belanden. Er vindt, met uitzondering van de vermindering van contacten met voorma-

lige collega's, geen inkrimping van het sociaal netwerk plaats, maar veel eerder een verbetering van de familiale relaties. De grotere gehechtheid aan het gezin bestendigt op zijn beurt toch ook weer de werkloosheidskans, maar de sociale contacten herstellen zich volgens het oude patroon wanneer men weer werk heeft gevonden. Er is, met uitsluiting van pessimistische gevoelens en een wankel toekomstbeeld, nagenoeg geen berustingseffect naarmate de werkloosheid duurt. Men blijft daarentegen sterk betrokken bij de arbeidsmarkt via tijdsstructurering en voortdurende sollicitatie. Nochtans leidt deze betrokkenheid niet automatisch naar nieuw werk. Misschien wel het belangrijkste euvel aan de toestand van werkloosheid is de anomie, die wordt bepaald door het ontbreken van een duidelijk rolpatroon om op terug te vallen als er geen werk meer voorhanden is. Het gebrek aan een rollenpatroon leidt tot het frequenter aanvaarden van de aan de werkloosheidsrol verwante ziekterol, die in onze samenleving duidelijker omschreven is. Al zijn de meeste respondenten consistent in het aangeven van oplossingen aan de hand van de door hen zelf gestelde oorzaken van werkloosheid, toch wordt werkloosheid vaak geïndividualiseerd en op die manier met schuldgevoelens beladen. Hierdoor ontbreekt een coherente politieke visie, behalve dan wanneer door enkelen de oplossing van de werkloosheid wordt gezien in het "terugsturen" van vreemdelingen. Het belangrijkste "letsel" dat men aan werkloosheid overhoudt is een versomberd toekomstbeeld. Dit letsel blijft duren wanneer men opnieuw werk heeft gevonden. Men wordt onzeker over zijn persoonlijke mogelijkheden en over de verwachtingen die het leven te bieden heeft.

Al is de schrijfstijl van de auteurs heel vlot en worden de moeilijkste passages minstens twee keer herhaald, toch ontbreekt er iets dat bij onze Noorderburen wellicht minder het geval zou geweest zijn. Daar hebben ze immers Kwant, die jaren geleden onze samenleving reeds definieerde als een "banenbestel". In dat type maatschappij wordt het begrip "werk" ten onrechte gelimiteerd tot het werk in een reguliere "baan". Is dit niet wat de auteurs ook doen? Ik vind Kwant niet terug in de bibliografie. Wellicht waren de letsels die "werkloosheid" achterlaten bij de onderzochte mannen en kinderen beter uit de verf gekomen als gesproken was van "baanloosheid", maar dit begrip is nu eenmaal te weinig bekend. Overigens blijkt wel dat er, zeker in de beginperiode van de werkloosheid, geen gebrek is aan werk (klusjes in huis en het zich - tijdelijk - bekommeren om het huishouden). Het begrip "baan" biedt ruimere mogelijkheden om de reguliere arbeid te beschrijven als basisbestanddeel van een globaal samenlevingsmodel, waardoor werklozen geen gebrek hebben aan "werk", maar wel aan sociale achting, tijdsstructurering en gevoelens van sociale integratie. Niet alleen zou het "banenbestel" van Kwant een afgeleijder begripsbepaling hebben opgeleverd, maar tevens waren de auteurs wellicht wat meer geïnspireerd geweest aangaande het samenlevingsprobleem dat zich hier stelt. Ik doel op de groeiende anomie die werkenden die ooit met de werkloosheid geconfronteerd zijn, in hun leven voelen verschijnen. Dit heeft immers enorme implicaties op proteststemedrag zoals dat waarvan het Vlaams Blok de vruchten plukt (dit wordt overigens in het boek wel vermeld). Wat mij opviel, was de karige behan-

deling van een drietal thema's. In de eerste plaats vond ik het wat beperkend om een individualistische en racistische subcultuur in verband gebracht te zien met het kijkgedrag naar de televisie (voorkeur voor VTM) en het luistergedrag naar muziek ("Wendy-muziek" lijkt me overigens niet de meest smaakvolle term). Men leze er het essay van Leo De Haes *Cultuur is Oorlog* op na, die het televisiekijken naar VTM naar ik begrijp in een heel ander licht bekijkt. Niet dat ik het eens ben met laatstgenoemde auteur, maar het maakt wel duidelijk dat het VTM- en "Wendy"-fenomeen tenminste meerzinnig kan verklaard worden. Voorts komt de behandeling van de huishoudelijke rol, die voor landurig werklozen toch een aantrekkelijke rol moet zijn, te weinig uit de verf. In hedendaagse literatuur - en niet alleen daar - wordt vaak genoeg gewag gemaakt van een nieuwe type man dat aan het einde van de twintigste eeuw niet meer vies is van kinderverzorging en huishoudelijke taken. De auteurs stellen dat hun onderzoekspopulatie (jonge mannen met kinderlast) uitermate gevoelig zijn voor de norm "kostwinner zijn", maar is het niet precies deze categorie die meer openstaat voor alternatieve normatieve modellen? Zijn het niet de jongere mannen die de borstel opnemen en de kinderkamer beginnen te delen met hun vrouw en kinderen? Overigens indiceert de verbetering van de gezinsrelaties toch wel enigszins het vatbaar zijn voor dit nieuwe rolmodel. Er kan beter onderhandeld worden over de huishoudelijke taken wanneer men tenminste openstaat voor onderhandeling en deze voorwaarde is bij de populatie in grote mate aanwezig. Ten derde en ten slotte heb ik éénmaal het begrip "sociale economie"

genoteerd en dan nog in de betekenis van "humane economie" en niet in de betekenis die men er doorgaans aan geeft. De Vlaamse administratie klasseert precies een aantal maatregelen om (langdurig) werklozen aan de slag te helpen onder deze term. De onderzoeksgroep was te klein om deze specifieke maatregelen te evalueren, anders zou een beschouwing over deze alternatieve formule voor werk niet misplaatst geweest zijn in het boek. Wat de auteurs beweren over dergelijke maatregelen, met name dat ze slechts soelaas kunnen bieden wanneer de initiatieven losgekoppeld worden van de eis langdurig werkloos te zijn, kan heel goed de waarheid zijn, maar het is een gemiste kans om deze relatief nieuwerwetse tewerkstellingskansen niet grondiger onder de loupe te nemen. Immers, in deze arbeidsplaatsen wordt vaak heel wat aandacht geschonken aan het bijbrengen van werkatitudes en vorming in het algemeen, precies om de gevolgen van de werkloosheid om te buigen naar een positieve arbeidsverhouding met meer kans op regulier werk. Dit zijn de auteurs misschien vergeten.

Al met al heeft het boek me veel geleerd en is het een uitermate boeiend verslag gebleken van wat in Vlaanderen te weinig gebeurt, met name kwantitatief panelonderzoek, en dan nog gecombineerd met kwalitatieve resultaten. Af en toe hapert het (waarom heeft men bijvoorbeeld de vragenlijsten van 1984 en 1993 niet volledig compatibel gemaakt?), maar deze schoonheidsfoutjes verdwijnen als men de geest van het boek tracht te begrijpen, die duidelijk merites heeft. Eén van die merites is dat het werkloosheidsprobleem wordt open getrokken van de werklozen naar iedereen die ooit met de werkloosheid

in aanraking is geweest: het gaat ons allemaal aan. Misschien is dit laatste wel de belangrijkste les die uit het boek te trekken valt en de zekerste weg naar een grondige politieke analyse van het probleem. Overigens hebben de auteurs hier zelf niet voldoende expliciet op gewezen, hoewel ze toch een aantal beleidsmaatregelen voorstellen. Wanneer werkloos-geweest-zijn een verdiende plaats zal verkregen hebben in onze cultuur (waartoe het boek bijdraagt), zal er ook meer ontspannen over de werkloosheid zelf gediscussieerd kunnen worden. Het is als met het stemrecht voor vreemdelingen: wanneer er dat zal zijn, zullen politieke partijen bijna automatisch meer aandacht aan dit segment van het kiespubliek gaan besteden. Omdat zo velen van ons ooit werkloos geweest zijn, zullen we, naarmate we meer weet hebben van de specifieke problemen die deze toestand ook na het opnieuw hebben van een baan met zich meebrengt, ons meer buigen over de oorzaken van die toestand en meteen bij de werkloosheid zelf terecht komen. In dat opzicht is het boek een hoopvolle bijdrage voor de toekomst, die, anders dan de werkenden die ooit met werkloosheid in aanraking zijn geweest hun toekomst zien, resoluut maar genuanceerd een positieve uitweg toont.

Luc Lauwereys
Hoger Instituut voor de Arbeid
KULeuven